

Данилюк Н.М.,

Національний університет "Острозька академія"

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ (на прикладі ЗАТ "ОБОЛОНЬ")

У статті визначено сутність поняття рентабельності діяльності підприємства, охарактеризовано основні ресурсні і витратні показники прибутковості та подано загальну методику їхнього розрахунку. Також проведено оцінку цих показників на прикладі ЗАТ "Оболонь" за 2004-2006 рр. і на основі цього визначено характер роботи підприємства у досліджуваному періоді.

В умовах динамічної ринкової економіки перед суб'єктами господарської діяльності різних форм власності постає можливість самостійно планувати свою діяльність, виходячи із розроблених ними виробничих і соціальних завдань, а також попиту та пропозиції на товари (роботи, послуги). У цьому контексті особливо актуальним є питання забезпечення якісного поточного планування виробництва і визначення фінансового стану підприємства, ефективності, інтенсивності його діяльності. З цією метою проводиться розрахунок різноманітних показників, зокрема, таких показників результативності, як показники прибутковості, або рентабельності.

Дослідженню сутності поняття "рентабельність" присвячені численні праці різних науковців (наприклад, Воробйова Ю.Н., Гребельного В.І., Грузінова В.П., Коробова М.Я., тощо), зокрема – багатьох вітчизняних науковців-теоретиків, серед яких чільне місце займають Бандурко О.М., Білик М.Д., Володькіна М.В., Цал-Цалко Ю.С., Кірейцев Г.Г. та інші.

Загалом, існують значні розбіжності щодо трактування сутності поняття "рентабельність", однак у найзагальнішому випадку останнє визначає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації усієї продукції (виконаних робіт, наданих

послуг) або окремих її видів [2]. Рентабельність більш точно, ніж прибуток, характеризує кінцеві результати господарської діяльності підприємства, оскільки її величина відображає співвідношення отриманого результату з наявними чи використаними ресурсами [3]. Більш конкретно рентабельність інтерпретується як якісна вартісна оцінка рівня віддачі витрат або міри використання наявних у підприємства виробничих ресурсів (капіталу, праці тощо) у процесі виробництва основної продукції (товарів, виконання робіт, надання послуг) та її реалізації [6].

Варто зазначити, що донедавна у вітчизняній економічній літературі як показники рентабельності розглядалися народно-господарська і госпрозрахункова рентабельність. Перша використовувалася для всебічного наукового обґрунтування розвитку економіки країни в цілому, встановлення її найважливіших пропорцій. Друга враховувала увесь додатковий продукт, який створювався національною економікою. Госпрозрахункову рентабельність означали як рентабельність окремого підприємства або окремого виду продукції, яка залежала від кількості і якості продукції, рівня цін та розміру виробничих і реалізаційних витрат [1]. Із переходом до Національних стандартів бухгалтерського обліку України почали оперувати поняттям рентабельності фінансово-господарської діяльності підприємства, яка є загальноекономічним відносним показником, що слугує вимірником інтенсивності, економічної ефективності діяльності (звичайної та надзвичайної) підприємства певної галузі економіки, його прибутковості щодо певної бази [4].

Так як абсолютна сума прибутку не дає адекватної характеристики рівня ефективності господарської діяльності підприємства, останній визначається шляхом порівняння отриманого підприємством прибутку із понесеними витратами або активами (вкладеним капіталом), що і характеризує суть усіх показників рентабельності. У загальному випадку, як стверджує Цал-Цалко Ю.С., рентабельність є рівнем прибутковості, що вимірюється у відсотках:

$$R = \frac{I}{A} * 100\% \quad (1),$$

де R – рентабельність (%); П – прибуток; В – витрати (активи, ресурси, капітал).

Будь-який показник рентабельності показує, скільки грошових одиниць прибутку (чистого; створеного/без урахування

витрат на виплату податків та відсотків за кредит; прибутку за наслідками звичайної/надзвичайної діяльності) отримує підприємство при понесених ним витратах (вкладених активах, ресурсах) в його господарську діяльність у розмірі однієї грошової одиниці. Поряд із цим, для комплексної оцінки ефективності господарської діяльності використовуються два основних підходи при розрахунку показників рентабельності як співвідношення результату (прибутку/збитку) та понесених витрат [5]. Це, зокрема, підходи: ресурсний, коли економічний результат зіставляється з економічною оцінкою виробничих ресурсів; витратний, коли економічний результат порівнюється з поточними витратами, які безпосередньо пов'язані з його досягненням. Звідси усі показники рентабельності також умовно поділяються на ресурсні і витратні. Відповідно до цього і з огляду на те, що підприємницька діяльність в умовах ринкової економіки поділяється на звичайну (операційну, інвестиційну, фінансову) та надзвичайну, в аналізі фінансових показників використовуються показники відносної дохідності, які можна поділити на 2 групи, зокрема:

1. Ресурсні показники рентабельності: рентабельність фінансових інвестицій; рентабельність підприємства; рентабельність активів (внутрішніх інвестицій); рентабельність власного та купного капіталу.

2. Витратні показники рентабельності: рентабельність виробництва; рентабельність продажу.

Методика розрахунку ресурсних і витратних показників рентабельності за даними форми фінансової звітності №2 "Звіт про фінансові результати" підприємства подана у додатку А.

Дослідження практичних аспектів ефективності діяльності підприємства через призму оцінки основних показників прибутковості проводиться на прикладі ЗАТ "Оболонь", яке працює у галузі пивоваріння і займається такими видами діяльності, як виробництво пива, дистильованих алкогольних напоїв та мінеральних вод і прохолодних напоїв. Аналіз динаміки ресурсних показників рентабельності даного підприємства у 2004-2006 рр. (таблиця 1) дає змогу стверджувати, що у 2005 р. порівняно з 2004 р. спостерігається позитивний приріст усіх показників рентабельності підприємства, тоді як у 2006 рр. їх зміна негативна. Що стосується показника рентабельності фінансових інвестицій, то його динаміка у досліджуваному періоді цілком протилежна до динаміки решти показників рентабельності.

Таблиця 1.
Динаміка ресурсних показників рентабельності
ЗАТ “Оболонь” у 2004-2006 рр.

Показник	Роки			Відхилення, %	
	2004	2005	2006	2005-2004	2006-2005
Рентабельність фінансових інвестицій	5,94	-0,01	3,13	-5,95	+3,14
Рентабельність підприємства	6,40	14,65	12,37	+8,25	-2,28
Рентабельність активів	3,29	8,52	6,75	+5,23	-1,77
Рентабельність сукупного капіталу	10,16	24,05	19,29	+13,89	-4,76
Рентабельність власного капіталу	12,02	27,84	24,12	+15,82	-3,72

Як видно з таблиці 1, у 2005 р. порівняно з попереднім роком спостерігається зростання показників: рентабельності активів – на 5,2 %, рентабельності власного капіталу – на 15,8 %, сукупного капіталу – на 13,9 %. У 2006 р. порівняно з 2005 р. досліджувані рівні рентабельності знижуються, а саме: рентабельності активів – на 1,8 %, рентабельності власного капіталу – на 3,7 %, сукупного капіталу – на 4,8 %. Підвищення ефективності використання ресурсів підприємства у 2005 р. з наступним її зменшенням яскраво відображає динаміка показника рентабельності підприємства. У 2005 р. у ЗАТ “Оболонь” створюється 0,15 грн. прибутку на 1 грн. загальних вкладених підприємством активів, тоді як у попередньому році всього 1 грн. вкладених коштів генерується 0,06 грн. чистого прибутку. Натомість, у 2006 р. величина створюваного за рахунок вкладання у виробництво 1 грн. ресурсів чистого прибутку складає 0,12 грн., тобто зменшується на 0,03 грн. Це пояснюється зростанням витрат більшим темпом, ніж зростання величини чистого прибутку.

За досліджуваний період показник рентабельності власного капіталу має найбільше значення у 2005 р., коли 1 грн. інвестованих власниками капіталу коштів приносить 0,28 грн. чистого прибутку. Порівняно з цим, у 2004 р. 1 грн. інвестованих коштів приносить найменшу суму чистого прибутку (0,12 грн.), що на 0,16 грн. менше значення 2005 р. У 2006 р. показник рентабельності власного капіталу становить 24,1%.

Стрімке зменшення рівня рентабельності фінансових інвес-

тицій ЗАТ “Оболонь” спостерігається у 2005 р., коли значення показника становить $-0,01\%$, тоді як у 2004 р. він складає майже 6% . У 2006 р. рентабельність фінансових інвестицій знову зростає до $3,1\%$, що свідчить про збільшення прибутковості здійснюваних підприємством фінансових інвестицій у інші суб’єкти господарювання. Порівняння показників рентабельності власного і сукупного капіталу ЗАТ “Оболонь” у 2004-2006 рр. свідчить про переважання рівня рентабельності власного капіталу над рентабельністю сукупного, що відображено на рисунку 1:

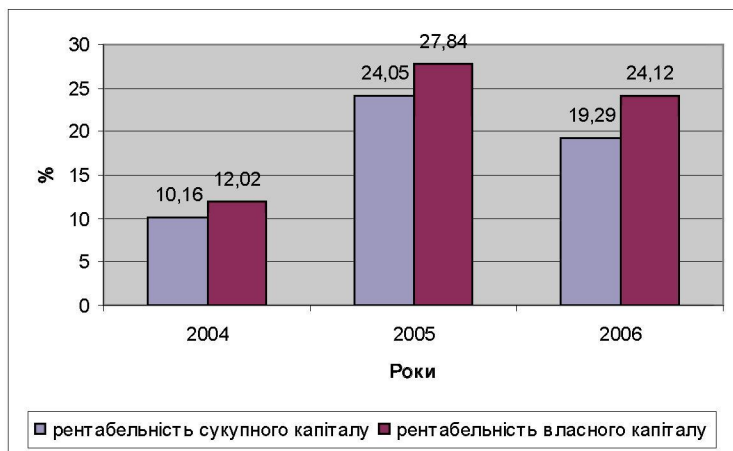

Рис. 1. Динаміка рентабельності власного і сукупного капіталу ЗАТ “Оболонь” у 2004-2006 рр.

Порівняння рівнів рентабельності зазначених показників свідчить про те, що власний капітал підприємства використовується ефективніше порівняно з прибутковістю сумарного капіталу, тобто усією сумою коштів, які підприємство вкладає у виробництво у досліджуваному періоді. Зменшення (хоча і незначне) рівнів рентабельності досліджуваних показників у 2005-2006 рр., окрім рентабельності фінансових інвестицій, оцінюється негативно, так як зменшується прибутковість використання ресурсів підприємства (особливо віддача сукупного і власного капіталу). Це призводить до того, що у 2006 р. 1 грн. вкладеного ЗАТ “Оболонь” сукупного капіталу генерує у порядку на $0,02 - 0,04$ грн. менше чистого прибутку та на $0,05$ грн. менше прибутку до оподаткування.

Динаміку основних витратних показників рентабельності ЗАТ “Оболонь” подано у таблиці 2:

Таблиця 2.
Динаміка витратних показників рентабельності
ЗАТ “Оболонь” у 2004-2006 рр.

Показник	Роки			Відхилення, %	
	2004	2005	2006	2005-2004	2006-2005
Валова рентабельність виробничих витрат	71,01	88,47	90,54	+17,46	+2,07
Рентабельність основної діяльності	14,50	25,39	23,31	+10,39	-2,08
Рентабельність операційної діяльності	12,62	20,88	19,86	+8,26	-1,02
Рентабельність звичайної діяльності	9,88	20,69	17,69	+10,81	-3,00
Валова рентабельність виручки від реалізації продукції	41,52	46,94	47,52	+5,42	+0,58
Чиста рентабельність виручки від реалізації продукції	7,24	14,37	12,01	+7,13	-2,36

Дані таблиці 2 свідчать про зростання рівня витратних показників рентабельності у 2005 р. порівняно з 2004 р., що є результатом збільшення суми прибутку (валового, чистого, прибутку до оподаткування та операційного прибутку), який припадає на 1 грн. витрат, вкладених у його формування. Так, у 2005 р. величина валового прибутку, що припадає на 1 грн. загальних витрат підприємства, зросла на 0,17 грн., відповідно – величина прибутку від операційної діяльності, збільшилася на 0,08 грн., сума прибутку, генерованого шляхом здійснення витрат (у вигляді собівартості, адміністративних витрат та витрат на збут) у розмірі 1 грн., зросла на 0,1 грн. Показники валової та чистої рентабельності виручки від реалізації продукції для ЗАТ “Оболонь” складають у 2005 р., відповідно, 47 % та 13,6 %, тобто зростають порівняно з показниками 2004 р. на 5,4 % та на 7,3 %. Це означає, що зростає сума валового прибутку (для валової рентабельності реалізації продукції) та чистого прибутку (для чистої рентабельності реалізації продукції) у кожній гривні від продажу продукції.

Поряд із зростаючою у 2005 р. динамікою усіх витратних

показників рентабельності ЗАТ “Оболонь” подальше збільшення рівня рентабельності у 2006 р. стосується лише показників валової рентабельності виробничих витрат та валової рентабельності виручки від реалізації продукції. Зростання першої є меншим, ніж у попередньому році, однак позитивним, що свідчить про перевищення темпів росту чистого доходу від реалізації продукції над темпами росту собівартості продукції підприємства. Це, у кінцевому результаті, спричиняє збільшення суми валового прибутку на 1 грн. витрат (собівартості продукції), що складає 0,9 грн. Аналогічна позитивна зміна стосується показника валової рентабельності виручки від реалізації, яка зростає у 2006 р. на 0,6 % до рівня 47,5 %. Це є результатом зростання суми валового прибутку, яке отримує підприємство з 1 грн. від продажу продукції після сплати усіх непрямих податків та відрахувань. Так, з 1 грн. продажу продукції у 2006 р. ЗАТ “Оболонь” отримує 0,48 грн. валового прибутку, тобто на 0,006 грн. більше, ніж у попередньому році. Що стосується рівня рентабельності основної, операційної та звичайної діяльності досліджуваного підприємства, то у 2006 р., як видно з рисунка 2, дані показники зменшуються порівняно з їх значеннями у 2005 р.

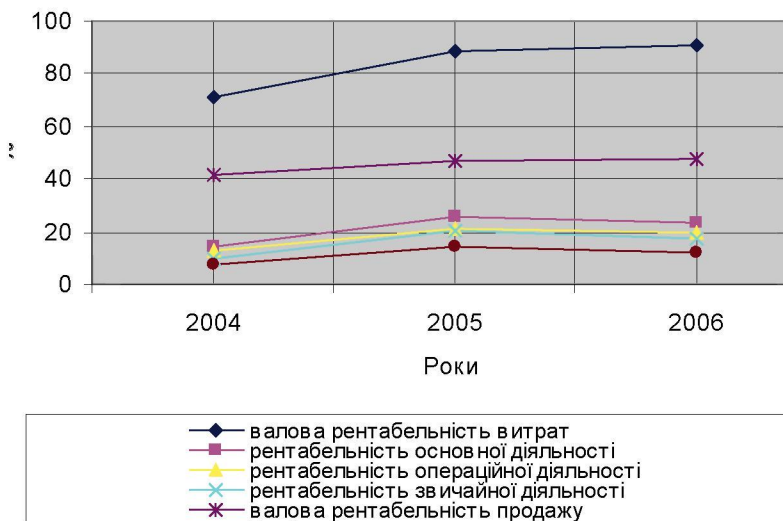

Рис. 2. Абсолютна зміна витратних показників рентабельності ЗАТ “Оболонь” у 2004-2006 рр.

Це зменшення складає 2,1 % стосовно показника рентабельності основної діяльності, 1 % – щодо показника рентабельності операційної діяльності та 3 % – відносно рентабельності звичайної діяльності підприємства. Тому можна стверджувати, що сума операційного прибутку та прибутку до оподаткування, який припадає на 1 грн. витрат підприємства (включно з операційними) у 2006 р. зменшується, відповідно, на 0,01 грн. до рівня 0,08 грн., та на 0,03 грн. до значення 0,1 грн. прибутку. Зазначені зміни є незначними, однак оцінюються як негативні, оскільки свідчать про зменшення операційного прибутку та прибутку до оподаткування у зв'язку із понесеними витратами на виробництво продукції.

Цікавим для дослідження ефективності діяльності ЗАТ “Оболонь” у 2004-2006 рр. є порівняння рівнів валової і чистої рентабельності продажу продукції. Як видно із рисунка 3, у досліджуваному періоді рівень валової рентабельності реалізації продукції підприємства значно перевищує рівень його чистої рентабельності продажу, що зумовлено необхідністю врахування при обчисленні величини чистого прибутку доходів та витрат підприємства від різних видів діяльності, тоді як валовий прибуток є просто різницею між чистим доходом від реалізації продукції та її собівартістю.

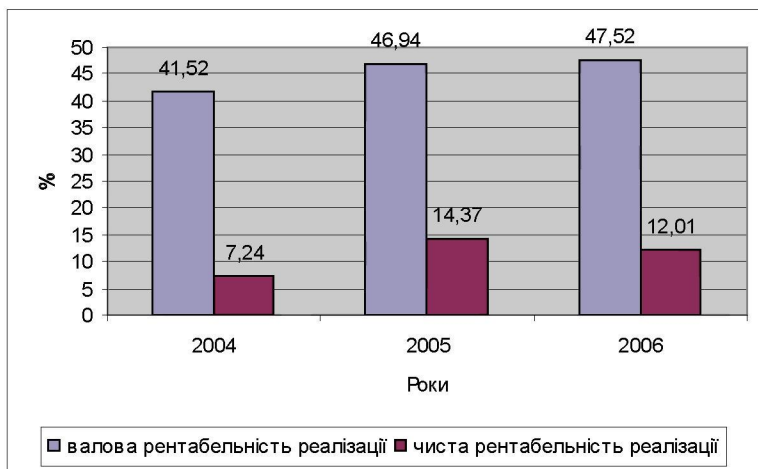

Рис. 3. Порівняння динаміки валової та чистої рентабельності продажу ЗАТ “Оболонь” за 2004-2006 рр.

Враховуючи результати у розрізі різних видів діяльності підприємства та суми податку на прибуток від звичайної та надзвичайної діяльності, можна стверджувати, що розмір чистого прибутку ЗАТ “Оболонь” у 2006 р. на 1 грн. продажу зменшився, тоді як його валовий прибуток навпаки зріс. Що стосується динаміки даних показників у 2006 р., то варто зазначити, що темп зміни чистого доходу перевищує темп зміни собівартості продукції (це зумовлює позитивний абсолютний приріст показника валової рентабельності). Натомість, для зменшення чистої рентабельності реалізації суттєвий вплив має відносне перевищення темпу зміни (негативної) величини чистого прибутку (на 198,5%) порівняно із темпом зміни (негативної) суми чистого доходу від реалізації продукції (всього на 12%), а також факт того, що підприємство у 2006 р. понесло більші фінансові витрати (збільшення відбулося на 9160 тис.грн.), втрат від участі в капіталі. Тому спостерігається зменшення неопераційних доходів підприємства у 2006 р. на 11531 тис.грн. з одночасним збільшенням неопераційних витрат на 27148 тис.грн., що і зумовило подальше зменшення прибутку від звичайної діяльності та чистого прибутку підприємства.

Таким чином, дослідження ресурсних і витратних показників рентабельності діяльності ЗАТ “Оболонь” у 2004-2006 рр. дає змогу стверджувати про прибутковий характер роботи підприємства у досліджуваному періоді. Водночас, сума прибутку на 1 грн. авансованого капіталу (коштів підприємства) та на 1 грн. понесених витрат (обсягів продажу), яка у 2005 р. зростає порівняно з 2004 р., починає зменшуватися у 2006 р. Це, з одного боку, є наслідком значного зростання з кожним роком постійних, фінансових витрат підприємства і поруч з цим – невисокими темпами росту доходів від різних видів діяльності. З іншого боку, зниження ефективності використання коштів спричинене низьким темпом росту сукупного капіталу як джерела використання коштів для забезпечення роботи підприємства. Лише валова рентабельність виробничих витрат та валова рентабельність реалізації продукції мають позитивний зростаючий приріст, чому послугувало перевищення темпу росту чистого доходу від реалізації над темпом росту собівартості продукції.

Список використаних джерел:

1. Экономика предприятия: Учебник для вузов / Под ред. проф.

В.П.Грузинова. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1999. – 535 с.

2. Бандурко О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. Фінансова діяльність підприємства: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 312 с.

3. Білик М.Д., Павловський О.В., Притуляк Н.М., Невмежицька Н.Ю. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.

4. Володькіна М.В. Економіка промислового підприємства. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 196 с.

5. Економіка підприємства: Підручник/ За загальною редакцією Й.М. Петровича. – Львів: “Новий Світ-2000”, 2004. – 680 с.

6. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність суб'єктів господарювання. – К.: Либідь, 2005. – 311 с.

ДОДАТОК А

Методика розрахунку ресурсних і витратних показників рентабельності за даними фінансової звітності

Найменування показника	Методика розрахунку	Механізм розрахунку	Оцінка показника	
			за нормативним значенням	за динамікою
Ресурсні показники рентабельності				
Рентабельність фінансових інвестицій	Ф.№2 (р. 110 – р. 150) / Ф.№1 (р. 040 + р. 045) * 0,5 * 100	(дохід від участі в капіталі – витрати від участі в капіталі) / (довгострокові фінінвестиції, які облік за методом участі в капіталі + інші довгострокові фінінвестиції) * 0,5 * 100	за планом	збільшення
Рентабельність підприємства	Ф. №2 (р. 220 або р. 225) / (р. 040 + р. 070 + р. 080 + р. 090) * 100	чистий прибуток (збиток) / (собівартість реалізації + адміністративні витрати на збут + інші операційні витрати) * 100	за планом	збільшення
Рентабельність активів	Ф. №2 (р. 220 або р. 225) / Ф. №1 (р. 280) * 0,5 * 100	чистий прибуток (збиток) / (середньорічна вартість активів) * 100	за планом	збільшення

Рентабельність сукупного капіталу	Ф. №2 (р. 170) / Ф. №1 (р. 640) *100	фінансовий результат до оподаткування / усього дебетових коштів *100	за планом	збільшення
Рентабельність власного капіталу	Ф. №2 (р. 220 або р. 225) / Ф. №1 (р. 380) *100	чистий прибуток (збиток) / власний капітал *100	за планом	збільшення
Витратні показники рентабельності				
Валова рентабельність виробничих витрат	Ф. №2 (р. 050 або р. 055) / (р. 040) *100	валовий прибуток (збиток) / собівартість продукції *100	за планом	збільшення
Рентабельність основної діяльності	Ф. №2 (р. 100 або р. 105) / (р. 040 + р. 070 + р. 080) *100	прибуток (збиток) від операційної діяльності / (собівартість продукції + адміністративні витрати на збут + витрати на збут) *100	за планом	збільшення
Рентабельність операційної діяльності	Ф. №2 (р. 100 або р. 105) / (р. 040 + р. 070 + р. 080 + р. 090) *100	прибуток (збиток) від операційної діяльності / (собівартість продукції + адміністративні витрати на збут + інші операційні витрати) *100	за планом	збільшення
Рентабельність іншої операційної діяльності	Ф. №2 (р. 060 – р. 090) / (р. 090) *100	(інші операційні доходи – інші операційні витрати) / інші операційні витрати *100	за планом	збільшення
Рентабельність звичайної діяльності	Ф. №2 (р. 170 або р. 175) / (р. 040 + р. 070 + р. 080 + р. 090) *100	прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування / (собівартість продукції + адміністративні витрати на збут + інші операційні витрати) *100	за планом	збільшення
Валова рентабельність виручки від реалізації продукції	Ф. №2 (р. 050 або р. 055) / (р. 035) *100	валовий прибуток (збиток) / (чистий дохід від реалізації продукції) *100	за планом	збільшення
Чиста рентабельність виручки від реалізації продукції	Ф. №2 (р. 220 або р. 225) / (р. 035) *100	чистий прибуток (збиток) / чистий дохід від реалізації продукції *100	за планом	збільшення